

АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ВИСОКИХ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено порівняльне дослідження розвитку сучасної креативної освіти з педагогічними досягненнями А. С. Макаренка. Креативне навчання визначено як учіння, у процесі якого школяр, відчувачи себе дослідником, максимально свідомо й самостійно опановує навчальний матеріал, формує себе як творчу особистість. Проведено аналогію дієвості використання елементів творчої спадщини для освіти сьогодення на основі прикладів застосування його педагогічних знахідок, фактів особистого життєвого досвіду. Окреслено власний погляд на розкриття ідей А. С. Макаренка для формування творчого учнівського колективу з високими моральними устоями.

Ключові слова: креативність, творча особистість, творче мислення, інтелект, інновації, методи педагогічної взаємодії, педагогічна майстерність.

Постановка проблеми. У XVI столітті Ян Амос Коменський писав: «Керівною основою нашої дидактики нехай буде: дослідження й відкриття методу, при якому вчителі б менше вчили, учні більше б учились; у школах було би менше шуму, одурманення, марної праці, а більше дозвілля, радощів і серйозного успіху, і в християнській державі було би менше крику, сум'яття, розбрату, а більше світла, порядку, миру та спокою». Пророчі слова не втрачають своєї актуальності й сьогодні.

Минають століття, змінюються покоління, форми державного устрою, зазнає змін система освіти, але головна проблема школи як навчити, як сформувати успішну, конкурентоспроможну особистість із високими моральними устоями є нагальною у часі. Стверджують, що історію творять люди. Проте не можливий прогресивний розвиток суспільства без ідейних лідерів, без натхненних полум'яних бійців.

Сьогодні, відзначаючи 125-річницю з дня народження Антона Семеновича, ми розуміємо зміст слів, написаних М. Горьким, про світове значення досвіду великого педагога: «...Удивительный вы человек, и как раз из таких, в каких Русь нуждается». Зараз, коли вирішуються основні завдання підвищення якості сучасної освіти, впроваджуються нові Державні освітні стандарти, ідеї А. С. Макаренка набувають особливої актуальності. Здебільшого, творчу спадщину великого вчителя вбачають у розробці концепцій виховної діяльності педагога, проте підтвердження значимості його помислів і переконань для реалізації основної мети освітнього процесу знаходимо в практичній діяльності звичайного

шкільного учителя. Школі належить особлива місія. Вона один із головних генераторів енергії людського фактора [2, 5].

Виклад основного матеріалу. Враження дитинства залишаються в людини на все життя. Тому дитинство має бути якнайбільш насичене чистотою людських взаємин і високої моральності, серйозним ставленням до навчання й посильної праці в юнацтві – творчою працею, духовним життям. Це стосується без винятку всіх дітей [3, 298]. «Мій світ був незмірно багатший і яскравіший. Тут були справжні творці людської культури: робітники, вчителі, лікарі, інженери, студенти. Тут були індивідуальності, переконання, прагнення, суперечки, тут була боротьба. Приятелі мого батька, такі самі, як він, старі «майстрові», були розумніші, дотепніші й людяніші від аристократів. Кум моєї сім'ї, маляр Худяков, ... говорив: – А ти спитав, чи захочу я їх компанії? ...без князів можна жити, а без нас, малярів? Некрашене життя!» [1, 28–29]. Глибоке розуміння слів простого робітника не залишало байдужою свідомість ще юного Антона Семеновича. Він завжди умів у простих речах знаходити величне, що притаманне лише талановитій творчій особистості. У сучасній педагогіці такий дар називають креативністю. А. С. Макаренко перебував у постійному пошуку засобів і форм виховання особистості, його не могли задовольнити один раз знайдені методи. Він створював новий педагогічний стиль, готував вихованців до творчого трудового життя, організовував нові людські взаємини, дбав про те, щоб його учні задумувалися над суспільними явищами, правильно розуміли те, що їх оточує, навчалися описувати те, що спостерігали, робити висновки. Своєю працею, вмілим навчанням дітей народу А. С. Макаренко домагався того, що переважна більшість із них росли грамотними, мислячими, активними [3, 15].

Як же впровадити це в життя? Нова школа мала вийти з чотирьох стін будинку й увійти в життя, з'єднатися з ним. В основу навчання покладалося дослідження природи й людської праці, що охоплює всі сторони життя людини. Це дослідження має бути не словесним, а дієвим, активним... Вважалося, що тільки таке навчання закріпить у психіці учня все те, що він учив, справді розвине його інтелект і пам'ять і разом з тим введе учня в механізм суспільного життя, допомагаючи йому знайти там своє місце [3, 36]. Саме тому, основні положення теорії виховання педагога склали методологічну основу креативної дидактичної системи.

Під креативним навчанням розуміють учіння, у процесі якого школяр, відчуваючи себе дослідником, максимально свідомо й самостійно опановує навчальний матеріал, формує себе як творчу особистість.

Творча особистість – це головна мета креативної системи навчання, що визначає модель становлення творчої особистості як піраміду, в основі якої –

гуманна людина з усією сукупністю творчих задатків, здібностей, мотивів. Вершина піраміди – «дослідник-філософ», а «дослідник-громадянин», «дослідник-винахідник», «дослідник-експериментатор», «дослідник-теоретик» – проміжні щаблі [8, 20]. Креативна освіта передбачає творчість учнів у навчанні завдяки особистому їх залученню до активного дослідження. Саме його результати можуть бути відкриттям для учня тих знань, які для нього особисто є новими. У креативному дидактичному процесі беруть до уваги пріоритетність творчого розвитку учнів та використання змісту освіти як матеріалу для дослідження. Учень своїми зусиллями, долаючи різні труднощі, досліджує природу, суспільство, людину й здобуває нові знання (Дж. Дьюї, Г. Ващенко). У креативній дидактичній системі учень як суб'єкт творчості – це дослідник, а навчальний матеріал – об'єкт дослідження та головний засіб формування творчої особистості [7, 40].

Спікер і міжнародний радник із питань розвитку творчого мислення, систем освіти й інновацій у державних і суспільних організаціях Сер Кен Робінсон цікаво та надзвичайно переконливо доводить, що система освіти має виховувати, а не вбивати креативність та творчі здібності. Широкого резонансу у світі набула його доповідь «Наше майбутнє: креативність, культура і освіта», підготовлена ще у 1998 році. Система освіти, яку зараз настійливо прагнуть реформувати в усіх індустріальних країнах, була започаткована ще в кінці 18 – в 19 столітті, з метою задоволення потреб тієї індустріальної епохи, коли ручна праця складала 80%, а розумова лише 20%. Епоха минула. Якщо в 60-х роках минулого століття на виробництві працювало близько 30% людей зайнятих у економіці, то на сьогодні це число менше, ніж 12%. І цей показник має тенденцію до зниження.

У світі активно розвивається бізнес, поєднаний з інтелектом: різні форми мистецтва, розробка програмового забезпечення, розвиток науки й технологій. Тому ідеї оцінюються понад усе. Більшість країн розуміють, що їх майбутній економічний добробут залежить від потоку інновацій. Здатність творчо мислити стає більш важливою, ніж формальна освіта. Роботодавці потребують робітників творчих, гнучких, які легко пристосовуються до змін. Тобто, креативність набуває нового значення, це не розкіш, не привілеї заможних, насамперед – це засіб виживання.

У свій час, виявивши, що практичні шляхи освітньої роботи не сприяють набуттю учнями систематичних знань, А. С. Макаренко діяв рішуче, про що згодом писав: «Ми відмовилися від постійної програми, від навчальних планів, поділу на предмети, розклади, від підручників, задачників. Відмовились ми і від найважливішого нещастя нашої школи – від вимірювання праці вчителя годинами й хвилинами... Але ми не відмовилися

від дисципліни, від строгого порядку в роботі, від поваги до книжки, а найголовніше, – ми не відмовилися від постійної напруженої уваги до того, що ми робимо, і від того, що чекає нас попереду» [2, 52]. Чітко слідуючи меті («програмі людської особистості»), А. С. Макаренко оцінював значення навчання основам наук не тільки з точки зору перспектив вихованців у плані їх майбутньої професійної діяльності. Опановуючи основи наук, вихованці не лише одержують знання про природу й суспільство, але й розвивають і вдосконалюють своє мислення, мову, навички розумової діяльності, тобто набувають скарби усієї матеріальної та духовної культури, виховують у собі низку цінних і необхідних якостей характеру й поведінки. Саме ці, за словами Антона Семеновича, «паралельні результати» не менш важливі для педагога, ніж безпосередні результати навчання – певна сума знань, якими оволодів учень. Актуальність цих тверджень для сьогодення доведенню не підлягає. Матеріальні блага, розвиток та інформатизація суспільства, крім позитивних змін, дали поштовх негативним тенденціям в освіті, таким як відсутність у більшості школярів мотивації до навчання, зниження успішності, як наслідок – якості знань, нехтування моральними принципами, зневага до фізичної праці. Але, найкращі людські якості – силу волі, стійкий характер, творчість думки – можна, за словами А. С. Макаренка, виховати саме у праці, колективному вихованні. Учитель уважав, що природна схильність дітей до гри повинна, ускладнюючись, переходити в працю. Важливий не лише зміст, важливий і характер дитячої праці, її стимули й мотиви. Досвід Антона Семеновича переконує в тому, що обов'язки дітей, не залежно від їх складності, можна перетворити на джерело й умову дитячої радості, на стимул їх життєдіяльності. У цьому суть справжньої майстерності педагогів. Саме А. С. Макаренко найбільш ефективно використовував основні методи педагогічної взаємодії: метод вимоги, метод дитячої радості, метод завтрашньої радості («система перспективних ліній»), метод суспільної думки, методика безпосереднього впливу вчителя, метод покарання. Безпосередній вплив учителя, на думку А. С. Макаренка, здійснюється за двома напрямками: по-перше – спеціальний вплив, основу якого складає педагогічна майстерність, по-друге – особистий приклад. Теперішні освітні проблеми вимагають звернення до наслідування досвіду майстра педагогічної ниви, використання його напрацювань у практичній діяльності. «Життя формує», – стверджував Й. Песталоцці. Проте, ми не можемо сидіти й очікувати, коли життя саме, стихійно дасть нам готовий виховний продукт, підготовлених до життя людей. Направляти розвиток і керувати ним – завдання вихователя [4, 14]. За такої умови вихованець відкриє перед собою радісну перспективу: цінність людської особистості. Мрійливість, уява,

фантазія закладені в кожній дитині. Виховуючи в дітях мрійливість, ми повинні, звичайно, розвивати тільки ті їх мрії, які пробуджують творчу діяльність. Поєднуючи романтичність праці з її необхідністю, мрійливий порив з обов'язком, ми виховуємо справжніх реалістів, спроможних перетворити найсміливішу мрію на прекрасну дійсність. Пригадуються слова А. де Сент-Екзюпері: «Якщо хочеш, щоб люди збудували корабель, не наказуй їм іти до лісу та заготовляти деревину. Зроби так, щоб вони полюбили море». Виховати людину, – говорив А. С. Макаренко, – означає виховати в неї перспективні шляхи, вздовж яких розташовується її завтрашня радість – істинний стимул у житті людини. Саме таке прагнення майбутнього стимулює людину з радістю йти на будь-які труднощі, аби лиш завоювати нові все більш високі вершини.

Щоб прийняти історичний виклик XXI століття освіта повинна мати випереджальний характер, тобто бути націленою в майбутнє, на розв'язання проблем нового століття, розвиток ключових компетенцій вихованців, формування в них нових способів мислення й діяльності. Як зазначав провідний спеціаліст ЮНЕСКО Раджа Рой Сингх, «у процесі навчання ми вчилися у минулого, намагаючись відтворити й відновити його: настав час учитись у майбутнього, випереджаючи його...» Сучасна система освіти повинна бути побудована таким чином, щоб учні мали змогу через активне спілкування розвивати в себе навички мислення та аналізу, вміння порівнювати різні точки зору, різні позиції, формулювати й аргументувати власну точку зору, спираючись на знання фактів, законів, закономірностей науки, на власне спостереження, свій та чужий досвід. Підтвердження правильності таких підходів до вирішення нагальних проблем освіти ми знову ж таки знаходимо в практичній діяльності А. С. Макаренка. «Людина не може жити на світі, – говорить А. Макаренко, – якщо попереду в неї не має нічого радісного. Справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість» [5, 132]. У кожному колективі, навіть не надто організованому, діти живуть не лише сьогоднішнім, вони завжди прагнуть чогось нового, цікавого. Кожна дитина певною мірою думає про своє майбутнє. Визначити інтереси школярів, спланувати їх діяльність із перспективою на майбутнє – ось головні завдання сучасного педагога. Важливий не лише зміст, важливі й характер дитячої діяльності, її стимули та мотиви. А. С. Макаренко називав такий метод педагогічної взаємодії «системою перспективних ліній». Значення цього методу полягає в тому, що він стимулює діяльність дітей більш віддаленою метою й завдяки цьому виховує в них цілеспрямованість, відповідальність, вміння боротися з труднощами, долати перешкоди. Система перспективних ліній – це метод розвитку колективу, і тому,

зароджуючись з потреб життя колективу, перспективи в той же час повинні дещо випереджати його сьогоденний рівень, підіймати його на нову ступінь. Сучасні діючі навчальні програми також передбачають реалізацію діяльнісного підходу до навчання як одну з головних умов забезпечення ефективності освіти. Проте, для правильного керівництва життям виховного колективу потрібно учнівську діяльність регулювати та контролювати [5, 137]. Велику увагу приділяв А. С. Макаренко моральності вчителя. Не тільки майстерність, але й особистісні якості, характер педагога забезпечують мудре керівництво дитячим життям. Педагог повинен виявляти глибоку увагу, повагу, турботу, любов до кожної дитини; бачити в ній індивідуальність; забезпечувати умови для виховання дитини як особистості.

Висновки. У свій час В. О. Сухомлинський, збагативши вчення великого педагога цінними знахідками, писав: «Все живе і творче, що є в нашій школі, – це дітище А. С. Макаренка». Його педагогічна система ввібрала в себе з найбільшою повнотою та виразністю все найкраще, що було у всенародній творчості [6, 287]. Наслідуючи приклад талановитого педагога, застосовуючи на практиці його настанови тисячі вчителів досягають значних успіхів у роботі. У роки життя Антона Семеновича ще не вживалися слова «креативність», «інновації», «компетенції», проте його віра в педагогічні знання, педагогічне мистецтво, педагогічний досвід, упевненість у тому, що саме школа може виховати людину майбутнього, сформувати її як творчу особистість з високими моральними устоями, людину, яка прагне до самовдосконалення та успішної самореалізації знайшли підтвердження в його власній педагогічній діяльності. Він був справжнім інноватором освітніх процесів, глибоко розумів освітні проблеми й умів креативно їх вирішувати, думав про людей, про справжнє опанування ними культури, про їхню працю й зростання [3, 20]. Саме тому, дієвість його педагогічних методів не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгань М. Креативна педагогічна освіта як визначальна детермінанта розвитку творчої особистості / М. Довгань // Вісник Львівського Університету. – Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 24. – С. 38–45.
2. Журнал «Новими стежками» // Полтава, 1923. – № 2 (6–7). – С. 52.
3. Козлов И. Ф. Педагогический опыт А. С. Макаренко / И. Ф. Козлов. – Москва : «Просвещение», 1987.
4. Макаренко А. С. Педагогічна поема / А. С. Макаренко. – I–IV том.
5. Макаренко А. С. Книга для родителей / А. С. Макаренко // Пед. сочинения в 8 т. – Москва : «Педагогика». – 1985. – V том.
6. Ніжинський М. П. Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка / М. П. Ніжинський. – Київ : «Радянська школа», 1967.
7. Павлова М. П. Педагогическая система А. С. Макаренко и современность / М. П. Павлова. – Москва : «Высшая школа», 1980.
8. Сологуб А. Технологія креативного навчання / А. Сологуб // Завуч. – 2005. – № 28. – С. 19–24.

РЕЗЮМЕ

Т. Г. Иванюк. Актуальность педагогических идей А. С. Макаренко для формирования высоких общечеловеческих ценностей в контексте креативного образования.

В статье представлено сравнительное исследование развития современной креативной системы образования с педагогическими достижениями А. С. Макаренко. Креативное обучение определено как учение, в процессе которого школьник, чувствуя себя исследователем, максимально сознательно и самостоятельно осваивает учебный материал, формирует себя как творческую личность. Проведена аналогия действенности внедрения элементов творческого наследия для современного образования на основе примеров использования его педагогических открытий, фактов личного жизненного опыта. Подчеркнуто собственное мнение на раскрытие идей А. С. Макаренко с целью формирования ученического коллектива с высокими моральными ценностями.

Ключевые слова: креативность, творческая личность, творческое мышление, интеллект, инновации, методы педагогического взаимодействия, педагогическое мастерство.

SUMMARY

T. Ivaniuk. Actuality of A. S. Makarenko's pedagogical ideas for formation of high human values in the context of creative education.

Comparative study of modern creative education development and pedagogical achievements of A. S. Makarenko is given in the article. Creative learning is defined as learning, during which the student as a researcher, possesses educational material consciously and independently, forms their own creative personality. The analogy of efficient usage of elements from his creative heritage in nowadays education is provided by means of examples of his pedagogical techniques and facts of his life experience. The author's point of view on A. S. Makarenko's ideas for formation creative students groups with high morality is depicted.

Key words: creativity, creative personality, creative thinking, intellect, innovations, methods of pedagogical interaction, pedagogical talent.